

**«Η δεκτότητα και αξιολόγηση μαρτυρίας εμπειρογνομόνων σε
υποθέσεις
Οικογενειακού Δικαίου»**

Δρ. Χρίστος Κληρίδης, Πρόεδρος ΠΔΣ

1. Η αξιοποίηση εμπειρογνομόνων στα Οικογενειακά Δικαστήρια της Κύπρου είναι πλέον ευρέως διαδεδομένη.
2. Σήμερα εμπειρογνώμονες κρίνονται απαραίτητοι για έλεγχο λογαριασμών/περιουσιακών στοιχείων (forensic accountants, για εκτιμήσεις ακίνητης ιδιοκτησίας ή επιχειρήσεων – Property or business Valuation Experts), ψυχολόγοι (Psychological Experts), εμπειρογνώμονες για εργασιακά (Employment Experts), ιατροί (Medical Experts).
3. Στην Κύπρο οι υφιστάμενοι θεσμοί Πολιτικής Δικονομίας και Οικογενειακού Δικαστηρίου δεν προνοούν για το θέμα. Πρόνοια γίνεται στους νέους θεσμούς (Lord Dyson) οι οποίοι υιοθετήθηκαν από το Ανώτατο Δικαστήριο αλλά δεν ισχύουν ακόμη. Αυτούς θα δούμε στη συνέχεια.
4. Οι νέοι κανόνες Dyson όταν τεθούν σε εφαρμογή διέπουν τα θέματα πλέον σε μεγάλο βαθμό. Θα εισάξουν ένα νέο καθεστώς για τους εμπειρογνώμονες σε αστικές υποθέσεις. Με βάση το νέο Μέρος 34 το αντίστοιχο CPR Part 35 οι δέκα βασικές αρχές είναι οι πιο κάτω:
 - (1) Η μαρτυρία τους σε αυτήν που “εύλογα απαιτείται” περιορίζεται σε αυτή.
 - (2) Το καθήκον τους είναι προς το δικαστήριο – 34.3

- (3) Η μαρτυρία τους είναι ανεξάρτητη και ανεπηρέαστη - 34.4 και αποκαλύπτεται σαν προϋπόθεση δεκτότητας της - 34.14.
- (4) Χρειάζεται άδεια του δικαστηρίου για την μαρτυρία τους και το διάταγμα περιορίζει τη μαρτυρία και έξοδα - 34.5.
- (5) Η μαρτυρία δίδεται σε γραπτή έκθεση και οι διάδικοι εντός 28 ημερών δύναται να θέσουν διευκρινιστικές ερωτήσεις - 34.7
- (6) Το δικαστήριο δύναται να διατάξει κοινό εμπειρογνώμονα - 34.8, 34.9.
- (7) Το δικαστήριο δύναται να δώσει οδηγίες σε διάδικο να παράσχει πληροφορίες για πηγή εμπειρογνωμοσύνης η οποία δεν είναι εύλογα διαθέσιμη σε άλλο διάδικο - 34.10.
- (8) Δίδεται λεπτομερής περιγραφή για το περιεχόμενο της έκθεσης - 34.11.
- (9) Γίνεται πρόνοια για συζητήσεις μεταξύ πραγματογνωμόνων για καθορισμένα θέματα και αποτύπωση συμφωνίας διαφωνίας - 34.13, οι δε πραγματογνώμονες δύναται να ζητήσουν οδηγίες από το δικαστήριο - 34.15.
- (10) Με οδηγίες του δικαστηρίου δύναται να καταθέσουν ταυτόχρονα. Το δικαστήριο ενεργεί σαν συντονιστής και οι δικηγόροι υποβοηθούν να θέσουν τις ερωτήσεις του.
5. Όπως προκύπτει από τα πιο πάνω πρόκειται για καθαρά διαδικαστικές αρχές ενώ οι ουσιαστικές βασικές αρχές δεν αλλοιώνονται εκτός όπως από την **“αναγκαιότητα”** η οποία επανακαθορίζεται σε **“εύλογα απαιτείται”**.

6. Στην Αγγλία γίνονται ανάλογες πρόνοιες στα Family Rules, Part 25, Experts and Assessors για εφαρμογή στο Οικογενειακό Δικαστήριο Αγγλίας. Η μαρτυρία τους όμως πρέπει να κριθεί από το δικαστήριο ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΗ.
7. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης Αγγλίας δημοσίευσε έκθεση με τίτλο “The use of experts in family law” το 2015. Για την σύνταξη της καθηγητές Πανεπιστημίου του Coventry, λειτουργοί του Υπουργείου και άλλοι ειδικοί συνέδραμαν.
8. Ο Πρόεδρος του Τμήματος Οικογενειακού Δικαστηρίου Sir James Manby σχολίασε ως εξής:

“The Family Justice Review identified the excessive use of expert evidence, where it was adding little or no value, as a major cause of delay in many public law cases. It is, therefore, important for there to be clarify on when expert evidence is needed and greater assurance that it is provided by an expert, of the appropriate discipline, with appropriate professional qualifications and experience.

The draft standards set out in this document will make a valuable contribution to identifying appropriate expertise and promoting the more effective and intelligent use of expert evidence in family proceedings.”

9. Προηγούμενη έκθεση, Family Justice Review του 2011, διαπίστωσε “routine acceptance” of the need for experts και ότι το Οικογενειακό Δικαστήριο κατέστη “over-reliant on experts”, προ της τροποποίησης των κανονισμών. Οι νέοι κανονισμοί του Οικογενειακού Δικαστηρίου (Family Procedure Rules and Practice Direction 2013) προνοούν ότι η μαρτυρία εμπειρογνομόνων πρέπει «**να είναι απαραίτητη**» για την δίκαιη επίλυση της διαφοράς και όχι «**λογικά απαραίτητη**» “**reasonably required**”.

10. Η έκθεση του 2015 διαπίστωσε την αναγκαιότητα εφαρμογής καλών πρακτικών στην διαδικασία παρουσίας μαρτυρίας εμπειρογνομώνων. Αυτό προϋποθέτει επτά στάδια:

(1) Δικαστική απόφαση αν είναι απαραίτητη η μαρτυρία αφού ακουστούν οι απόψεις όχι μόνο των διαδίκων.

(2) Σωστή επιλογή εμπειρογνομώνων οι οποίοι να είναι ικανοί να παρουσιάσουν την έκθεσή τους **εμπρόθεσμα**.

(3) Καθαρές οδηγίες καθοδηγητικής φύσης που διαλαμβάνουν 6-8 ερωτήσεις αλλά δυνατόν να ζητούν τυχόν άλλα σχόλια γενικά εντός του πεδίου γνώσεων του εμπειρογνώμονα. Οι διευθύνσεις των διαδίκων να παρέχονται στις οδηγίες.

(4) Οι εκθέσεις να μην υπερβαίνουν τις 20 σελίδες με περιεχόμενο και περίληψη των ευρημάτων και συστάσεων.

(5) Ενώπιον δικαστηρίου να ισχύει η αρχή του “hot tubbing”. Δηλαδή η μαρτυρία να δίδεται ταυτόχρονα (concurrently) ούτως ώστε να υπάρχει διάλογος:- μειώνεται η αντεξέταση ή δεν υπάρχει νόημα για αυτή.

(6) Αναγκαιότητα οι λειτουργοί Γραφείου Ευημερίας να υπόκεινται σε συνεχιζόμενη εκπαίδευση.

(7) Οι εμπειρογνώμονες να τροφοδοτούνται με ενημέρωση επί των εκθέσεων τους και επί του αποτελέσματος και να γίνεται peer review των εκθέσεων για βελτίωση του επιπέδου των εμπειρογνομώνων.

11. Στην Καλιφόρνια, σε υποθέσεις φύλαξης, το Δικαστήριο εκδίδει διάταγμα **«αποτίμησης της φύλαξης»** δυνάμει του άρθρου 730,

California Evidence Code Section 730. Δύναται να προνοεί για τον διορισμό από το δικαστήριο εμπειρογνώμονα.

12. Στις ΗΠΑ το Ανώτατο Δικαστήριο απεφάσισε ότι η μαρτυρία του εμπειρογνώμονα δίδεται για να βοηθηθεί ο δικαστής των γεγονότων να επιλύσει τη διαφορά (“assist the trier of fact” in resolving the case”) Ικανοποιείται μόνον αν η γνώμη έχει “a valid scientific connection to the pertinent inquiry”. ***Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, 509 U.S. 579 (1993).***

13. Στην Αγγλία δημοσιεύθηκαν “standards for Expert Witnesses in Family Courts in England and Wales”. Τα standards επεξεργάστηκαν εμπειρογνώμονες (Experts Working Group of the Family Justice Council) <https://consult.justice.gov.uk/digital-communications/expert-witnesses>. Έχουν δημοσιευθεί από το Υπουργείο Δικαιοσύνης της Αγγλίας:

“The parties or their representatives should assure themselves of the expert’s suitability by making appropriate enquiries and provide information to the court, to satisfy the judge that an expert demonstrates they can comply with the standards prior to instruction in a case relating to children. The evidence required can be provided in a CV, which when appended to the expert’s report is guaranteed by the statement of truth.

1.1 The expert’s area of competence is appropriate to the issue(s) upon which the court has identified that an opinion is required, and relevant experience is evidenced in their Curriculum Vitae (CV).

1.2 The expert has been active in the area of work or practice, (as a practitioner or academic and subject to peer appraisal), has sufficient experience of the issues relevant to the instant case, and is familiar with the breadth of current practice or opinion.

1.3 The expert has working knowledge of the social, developmental, cultural norms and accepted legal principles applicable to the case presented at initial enquiry, and has the cultural competence skills to deal with the circumstances of the case.

1.4 The expert is up-to-date with Continuing Professional Development appropriate to their discipline and expertise, and is in continued engagement with accepted supervisory mechanisms relevant to their practice.

1.5 If the expert's current professional practice is regulated by a UK statutory body (See Appendix 1) and they are in possession of a current licence to practise or equivalent.

1.6 If the expert's area of professional practice is not subject to statutory registration (e.g. child psychotherapy, systemic family therapy, mediation, and experts in exclusively academic appointments) the expert would be expected to demonstrate appropriate qualifications and/or registration with a relevant professional body on a case by case basis. Registering bodies usually provide a code of conduct and professional standards and may be accredited by the Professional Standards Authority for Health and Social Care (See Appendix 2). If the expertise is academic in nature (e.g. regarding evidence of cultural influences) then no statutory registration is required (even if this includes direct contact or interviews with individuals) but consideration should be given to appropriate professional accountability.

1.7 The expert is compliant with any necessary safeguarding requirements, information security expectations, and carries professional indemnity. 6 The main body of this response refers to the standards which were subject to consultation and references are made accordingly. The final standards are on pages 35 and 36. 11

1.8 If the expert's current professional practice is outside the UK they can demonstrate that they are compliant with the FJC 'Guidelines for the instruction of medical experts from overseas in family cases'⁷.

1.9 The expert has undertaken appropriate training, updating or quality assurance activity relevant to the role of an expert in the family courts in England and Wales within the last year.

1.10 The expert has a working knowledge of, and complies with, the requirements of Practice Directions relevant to providing reports for and giving evidence to the family courts in England and Wales. This includes compliance with the requirement to identify where their opinion on the instant case lies in relation to other accepted mainstream views and the overall spectrum of opinion in the UK. Expectations in relation to experts' fees

1.11 The expert should state their hourly rate in advance of agreeing to accept instruction, and give an estimate of the number of hours the report is likely to take. This will assist the legal representative to apply expeditiously to the Legal Aid Agency if prior authority is to be sought in a publicly funded case. Feedback for expert witnesses in the family justice system

1.12 The expert should seek appropriate feedback from the legal representative regarding the outcome of the case, and the value and weight placed on the expert's own evidence. Where a party is not represented, the expert should seek feedback on the outcome of the case, and consider seeking other feedback bearing in mind that a litigant in person is likely to have limited experience of court processes. This is an essential part of the overall quality assurance of expert witness practice, for individual professional reflection and development."

14. Στη Κύπρο η νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου είναι καθοριστική για την δεκτικότητα και σημασία μαρτυρίας εμπειρογνώμονα. Καθοριστικής σημασίας είναι η απόφαση ***Genzyme Corporation Ltd v. Kafat Trading (2005) 1 AAD 757*** όπου ο δικαστής Παρπαρίνος, προβαίνει σε μία ιστορική επισκόπηση του θέματος. Οι βασικές αρχές είναι οι εξής: (Ιδε Χ. Κληρίδη: *Δικηγορία στην Κύπρο, Κεφ. IV, σελ. 389*)

(α) Η μαρτυρία του εμπειρογνώμονα πρέπει να κριθεί αναγκαία.

(β) Εκφέρει γνώμη επί των γεγονότων και/ή διαθέτει τα προσόντα (γνώση ή εμπειρία).

(γ) Δίδει στο δικαστήριο τα αναγκαία επιστημονικά κριτήρια για να ελέγξει την ακρίβεια των συμπερασμάτων του και να σχηματίσει την δική του ανεξάρτητη κρίση.

(δ) Το δικαστήριο δεν ενεργεί από μόνο του σαν εμπειρογνώμονας.

(ε) Η μαρτυρία του δεν ενισχύεται από μάρτυρες άλλους μη εμπειρογνώμονες αλλά χρησιμοποιείται σαν μέτρα αξιολόγησης άλλων μαρτύρων.

(στ) Οι εκθέσεις εμπειρογνώμόνων πρέπει να ανταλλάσσονται.

(ζ) Οι εμπειρογνώμονες μπορούν να φρεσκάρουν/στηρίξουν την μαρτυρία τους σε συγγράμματα, αυθεντίες.

(η) Δεν αποφασίζει την επίδικη διαφορά αυτή.

(θ) Δεν αποφασίζει την αξιοπιστία των υπόλοιπων μαρτύρων.

15. Τελικές παρατηρήσεις:

1. Το νέο δικονομικό πλαίσιο Dyson θα πρέπει να προσαρμοστεί στους δικονομικούς κανονισμούς Οικογενειακού Δικαστηρίου στην Κύπρο. Υπάρχει ο κίνδυνος κατάχρησης της διαδικασίας με κλήτευση εμπειρογνομόνων οι οποίοι θα πρέπει να κλητεύονται μόνο με την άδεια του δικαστηρίου όπου η μαρτυρία τους είναι **“necessary”** απαραίτητη και όχι απλώς λογικά απαραίτητη **“reasonable required”**. Το πρότυπο των Αγγλικών Θεσμών Family Procedure Rules και Practice Direction 2013 προτιμητέο κατά την γνώμη μου.
2. Πρέπει να γίνεται σωστή επιλογή εμπειρογνομόνων οι οποίοι να είναι ικανοί να δώσουν εμπρόθεσμα την έκθεσή τους. Θα πρέπει να δίδονται συγκεκριμένες και σαφείς οδηγίες στους εμπειρογνώμονες, οι δε εκθέσεις τους να είναι περιορισμένης έκτασης. Τα πρότυπα εμπειρογνομόνων που υιοθετήθηκαν στα αγγλικά για τα Οικογενειακά Δικαστήρια θα μπορούσαν να προσαρμοστούν και για την Κύπρο.
3. Η αρχή του **“Hot-tubbing”**, ταυτόχρονη μαρτυρία εμπειρογνομόνων θα αποτελέσει επαναστατική μεθοδολογία δίκαιης παραθέσεως εκθέσεως θεμάτων στα Οικογενειακά Δικαστήρια και γόνιμης συζήτησης και διαλόγου.
4. Αναγκαιότητα ενίσχυσης συνεχόμενης εκπαίδευσης λειτουργών γραφείου ευημερίας. Η μαρτυρία τους σε ορισμένες περιπτώσεις όπως γονικής μέριμνας, **Λιασίδης «Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου»**, σελ. 89-90, ή υιοθεσία, **ίδε Λιασίδης «Το Δίκαιο της Υιοθεσίας»**, 1^η έκδοση, σελ. 172-173 και **Παπαϊωάννου v. Παλαιολόγου (2002) 1 AAD** ή για διεθνείς απαγωγές, **ίδε Λιασίδης «Απαγωγή Παιδιών»** σελ. 285-287, επιβαλλόμενη δια νόμου/νομολογίας ή επιθυμητή. Όμως, το δικαστήριο πρέπει να είναι πολύ προσεκτικό στην αξιολόγηση της μαρτυρίας τους, ιδιαίτερα όπου δεν προσφέρεται επιπρόσθετη πραγματογνωμοσύνη.

5. Η αλλαγή του δικονομικού πλαισίου θα βοηθήσει, όμως, οι βασικές αρχές, όπως καθορίστηκαν από τη νομολογία, θα παραμείνουν σε ισχύ. Αναμφίβολα, με την εξέλιξη της νομολογίας θα προσαρμοστούν στις σύγχρονες ανάγκες ούτως ώστε το δικαστήριο να καθοδηγήσει πάντοτε στη λήψη μίας δίκαιης απόφασης προς το συμφέρον όλων στο πλαίσιο του οικογενειακού δικαίου.
6. Υπάρχει ανάγκη θεσμοθέτησης καλών πρακτικών στο τομέα όπως έγινε και εισήγηση στην Αγγλία και επεξηγώ πιο πάνω.

Δρ. Χρίστος Κληρίδης

Πρόεδρος

ΠΔΣ

30.9.2021